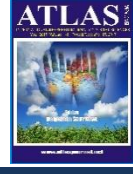

ATLAS INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES

ISSN:2619-936X

Article Arrival Date:10.08.2018

Published Date:17.10.2018

2018 / October

Vol 4, Issue:13

Pp:1124-1138

Disciplines: Areas of Social Studies Sciences (Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences)

KAZAK TÜRKLERİ'NİN VE KAZAK DİLİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

HISTORICAL DEVELOPMENT OF KAZAKH PEOPLE AND KAZAKH LANGUAGE

Dr. Cemal ÖZDEMİR

Suleyman Demirel University, Faculty of Education and Humanities, Department of Turkish Philology,
cemal.ozdemir@sdu.edu.kz, Kaskelen / Almaty

ÖZET

Tarihteki her bir milletin millet olabilmesi ve millet olarak da hayatını devam ettirebilmesi için birçok tarihi devirlerden geçmesi gerekmektedir. Bu oluşum 1 - 2 asır içinde olabilecek kadar kolay bir olay değildir. Milletlerin meydana gelmesi için geçmesi gereken bu zaman dilimi Kazak milletinin meydana gelmesinde de gerekli bir unsur olmuştur. Kazakların bir boy oluşturması ve sosyal örgütlenmesi çok zorlu dönemlerden geçerek oluşmuştur. Kazak topraklarında Kazak halkının yerleşip, buralara hakim olmasına kadar geçen devirler hakkında ileri sürülen birçok görüş mevcuttur ve bu araştırmada söz konusu görüşler değerlendirilmeye alınacaktır.

Bir milletin dili hakkında malumat sahibi olmak için öncelikli olarak o millet hakkında malumat sahibi olmak gerekir. Çünkü dil milletin sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel yapısıyla beraber gelişen ve değişen bir kavramdır. Bu yüzden Kazak Türkçesi hakkında bilgi sahibi olmak için öncelikle Kazak adı, Kazak Tarihi, Kazakistan'ın dünü ve bugünü hakkında bilgilere bir nebze de olsa vakıf olmak gerekmektedir. Adını Kazak milletinden alan, Kazakistan Cumhuriyeti topraklarının çok uzun yıllardır sahibi olan Kazak Türklerinin adı olan Qazaq kelimesinin tam olarak ne zaman ve ne şekilde ortaya çıktığı konusu birçok ilim adamı tarafından incelenmiştir. Kazak adı ile ilgili çok geniş bir dönemi içine alan tarih ve dil bilimi alanlarındaki inceleme ve araştırmalarda, onlarca tanım ortaya çıkmaktadır. Kazak adının kökeni hakkında ileri sürülen görüşler bu araştırmanın bir diğer yönünü oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kazak halkı, Kazakça, Kazak Dilinin Tarihi, Kazakistan

ABSTRACT

It is necessary for every nation in the history to pass through many historical periods in order to be a nation and to continue its life as a nation. This is not an easy thing to do in 1 or 2 centuries. This time zone, which must be passed in order for the nations to come to fruition, has become a necessary factor in the formation of the Kazakh nation. The formation of a size and social organization of the Kazakhs has been formed through very difficult periods. There are many opinions put forward on the Kazakh territories from the time of the Kazakh people to the domination of the province, and these opinions will be taken into consideration in this investigation.

In order to be knowledgeable about a nation's language, it is necessary to have knowledge about that nation as a priority. Because language is a concept that develops and changes with the social, economic, political and cultural structure of the nation. Therefore, in order to have knowledge about Kazakh language, it is firstly necessary to know a little bit about the name of Kazakh, history of Kazakh, history of Kazakhstan and today. The question of exactly when and how the word 'Qazaq', which is the name of the Kazakh people who have been in possession of the Kazakh country for many years, has been studied by many scholars. There are dozens of definitions and researches in the fields of history and language science that cover a very broad period of the Kazakh name. The opinions put forward about the root of the Kazakh name constitute another aspect of this research.

Keywords: Kazakh people, Kazakh, history of Kazakh language, Kazakhstan

1. KAZAK TÜRKLERİ

Köken olarak Alaş isimli bir atanın soyunun devamında ortaya çıkan üç büyük boydan geldikleri konusunda düşüncelerin birleştiği Kazak Türkleri, Orta Asya coğrafyasında Sakalar (İskitler) vaktinden itibaren ömür süren Türk boylarının birisidir. 8. - 14. asırlar arasında bu bölgede kurulan memleketlerin bünyesinde kabileler şeklinde hayatlarını devam ettirmişlerdir.

Kazak Türklerinin siyasi bakımdan tarih sahnesine çıktıkları dönem, Cengiz Han'ın son dönemlerine yakın vakitlere ve Altın Orda dönemine denk gelmektedir (Gömeç, 1999: 61).

Tarihte Kazakistan'ın topraklarında ömür süren kabile ve memleketlerden, Massaget, Argippey, Day, İssedon vb. Saka kabilelerinin sahip oldukları tarihle ilgili gerçekleştirilen arkeolojik araştırmaların neticesinde bulunan tarihî eserler, Kazak tarihçilerinin çalışmaları ile kronolojik açıdan iki farklı dönemde incelenmektedir. Bu dönemlerden ilki MÖ 7. ve 5. asırları içine alan, Savromatlar medeniyeti dönemidir. İkinci dönem ise, MÖ 4. ve 2. asırları içine alan, Sarmatlar medeniyeti dönemidir. Tarihteki ilk atlı kavim olarak kabul edilen Sakalarla ilgili siyasi tarihte, onların daha çok Tomiris'in Akhemen hükümdarını yenmesi ya da Sakaların Makedonyalı İskender ile yaptıkları mücadelelerle bilinmektedirler (Baypakov, 1994: 32-44). Kazakçada Saq olarak kullanılan ve kimi bilim adamları açısından Kazak sözcüğünün kökeni olma ihtimali olduğu düşünülen Saka'yı, şu anki Kazak milletini meydana getiren Argın ve Kıpçak boylarının içindeki Bessaq, Borsaq, Qarsaq, Cersaq gibi boylar ad olarak kullanılmaktadırlar. Ayrıca Çin kaynakları açısından, Kazakistan'ın kuzey kısımlarında yer alan Sakaların Türkçe konuştukları, güney kısımlarındaki Sakaların ise, Farsça konuştukları bildirilmiştir (İsmail, 2002: 14).

Kazak topraklarında Kazak halkının yerleşip, buralara hakim olmasına kadar geçen devirler hakkında ileri sürülen görüşlerden bazıları şöyledir: Taş devrinden veya ondan önceki dönemlerden başlayarak, demir devri ve o dönemde yaşamış boy ve kabilelerden yayılmaya başlamıştır. Onlar Kazakistan'ın en iyi yerlerine eski zamanlardan itibaren yerleşen kabilelerden meydana gelmişlerdir. Yani 1 - 2 asır içinde olan bir oluşum değildir. Orta Asya ile Kazakistan'ın önceki zamanlardaki devirlerini inceleyen ilim adamlarının fikirlerine bakıldığında Kazakistan'da taş devri zamanında Andiron ve Begazı - Dendibay isimli Medeniyetleri ile demir devri vaktinde yaşayan kabilelerin Sak, Sarmak vb. İran dilli oldukları söylenmektedir (Nurgaliyeva ve Rıskaliyeva, 2011).

Milattan sonra I. asrın başlarında Kazakistan'ın değişik yerlerinde yeni kabileler ortaya çıkmaya başlamıştır. Söz konusu kabile birlikleri, Yedisu'da yerleşmiş durumda bulunan Saka kabilelerini mağlup ederek, Balkaş Gölü'nden başlayarak Issık Göl'e kadar olan bölgede yerleşmiş olan Üysünler; Karatav ovalarına ve Sır - Derya havzasına yerleşen Kañlılar; Aral Gölü ile Hazar Denizi'nin ortasında kalan bölgeye yerleşen Alanlar ve bir de, Çin seddinin yapılmasına, Roma devletinin yıkılmasına büyük etki eden 24 kabilenin birleştiği Hunlar'dır. Saka, Hun, Üysün ve Kañlı kabileleri söz sahibi oldukları bölgelerden geçen İpek Yolu, Akdeniz'den başlayarak Çin'e kadar olan bölgede Avrasya'yı geçen kervanların yollarının buluşmasının sağlandığı doksan tane yolun birleşme noktası olarak kabul edilmiştir (Baypakov ve Nurjanov, 1992: 3; Seydimbek, 1997b: 27).

Kazaklar ve Kazakların atası olan kavimler geçmişten itibaren şu anki Kazakistan topraklarında ömür sürmüşlerdir. Bu sonuca, eski medeniyetin pekçok arkeolojik kalıntıları ve Kazakların bırakmış oldukları morfolojik özelliklerin incelenmesi ile ortaya çıkan verilere dayanılarak ulaşılmıştır (Smagulov, 1994: 8). Bu düşünce aynı zamanda, Kazakistan'ın Türklerin anayurdu olduğunu iddia eden İsmail (2002: 12)'in düşünceleriyle birleşmektedir. İsmail'e göre, yerli ve yabancı birçok tarih araştırmacısı, Türklerin ana yurtlarının Kazakistan olduğu konusunda fikir birliğine varmışlardır. Dilsel, tarihsel, arkeolojik ve antropolojik araştırmalar göz önünde bulundurularak, Altay ve Sayan dağlarının kuzeybatısında kalan kısmı, Tanrı dağlarının kuzey kısmı, Aral gölünün etrafı ve Hazar denizinin doğusunda kalan yerler Türklerin anayurdu olduğu sonucuna varılmıştır.

6. yüzyılda Kazakistan yeri tamamen değerli bir memleket olarak Türki hanlıkların grubuna katılmıştır. Yazılı eserlerden ilk Türk Hanlığı 542, ondan sonra Batı Türk Hanlığı 603 gibi feodal memleketlerin kurulduğu bilinmektedir. İlerleyen dönemlerde Türk kökenli tüm kavim

birliklerini bünyesinde toplayan ve 582 senesinde Doğu ve Batı olmak üzere ikiye bölünen Gök Türk Hakanlığı; 630 senesinde bu kavimlerin yerini alan Türgeş Devleti, daha sonraları Kazak ismiyle anılacak boyları da içine alıyordu (İbragim, 2006:13). Batı Türk kağanlığının dağılması ile birlikte ortaya çıkan Türgeş Kağanlığı'nın sonrasında Karluk Devleti (7. asrın ikinci yarısı - 10. asır), güneybatı bölgesinde ve batı bölgesindeki alanlarda Oğuz Devleti (9. - 11. asrın başları), Jedisu bölgesi'nin büyük bir bölümünde ortaya çıkan Karahanlı Devleti (10. - 13. asrın başı), doğusunda yer alan bölgede Kimek Kağanlığı (8. asrın ikinci yarısı - 11. asır), Kereyit ve Nayman Ulusları (10. - 12. asırlar) ve Kıpçak Hanlığı (11. - 13. asrın başları) bu bölgelerde hakimiyet sürmüşlerdir. Kimek, Kañlı, Kıpçak, Nayman ve Kereyit kabileleri Kazak Türkleri etnogenezinde, Kazakların halk oluşumunda büyük görev üstlenen kabileler olarak kabul edilmektedirler. 11. asrın orta dönemlerinden başlayarak 13. asrın ilk yarısına, Moğol saldırılarına kadar geçen vakitte Kazakistan toprakları, Kıpçak birliklerinin yani Kıpçak Hanlığı'nın kontrolündeydi. Doğulu kaynaklarda Deşt-i Kıpçak ismiyle tanınan ve göçebe olan Kıpçak Hanlığı'nın gerçek sınırları, İrtiş'ten başlayarak İdil'e kadar olan bölgedeki geniş topraklardı (Kömekov, 1994: 58-81; Mukanov, 1994: 4).

Kazaklar geçmiş dönemlerden itibaren Turanlı göçebe halk şeklinde tanınmıştır. 10. yüzyılda Bizans'ın tarihçisi Porfiregenetos, Kazakların bulunmuş oldukları bölgeden Kazahi diye söz etmektedir. Firdevsi de Şehname'sinde eski tarihi kayıtlardan yola çıkarak bir Kazak hanından ve göçebe olan bir savaşçı Kazak kavminden bahsetmektedir. Cengiz Han'ın çocukları döneminde de Kazaklardan söz edilmektedir. Ayrıca Kazakların o dönemde Çuçi Han'a bağlı oldukları kabul edilmektedir (Oba, 2010: 5).

Timur'un vefatı ile Fergana Vadisi ve onun kuzeyinde kalan Türk grubunu birleştirerek yeniden teşkilatlandırmayı başaran Ebu'l-Hayr (1428-1468) kurduğu devlete Özbek Hanlığı ismini verdikten sonra bu bölgede yaşayan halka Özbek denildiği görülmektedir. Kazak Türkleri, XV. asırdan başlayarak Özbek hanlarının emri ile hususiyle askeri sahalarda önemli görevler ifa etmişlerdir (Saray, 1913: 17).

Belirli bir süre Özbek Hanlığı'nın altında yaşayan Kazak Türkleri, Ebulhayr'ın yönetiminin, Moğol saldırıları dolayısıyla zayıflaması, yönetimin artık halkın can ve mal güvenliğini sağlayamaz duruma gelmesi gibi sebeplerin yanı sıra içlerindeki tam bağımsızlık duygusu ile harekete geçmişlerdir. 1456 senesinde Özbek Hanlığı'ndan ayrılıp kuzey bölgesine doğru göç etmişlerdir ve XV. asrın üçüncü çeyreğinde, bugünkü Kazakistan Cumhuriyeti toprakları civarında ilk Kazak Hanlığı'nın temellerini atmışlardır. Söz konusu hanlığın kurucuları Cengiz Han'ın çocuklarının içerisinden Uruç Han'ın torunları Kerey Han ve Canıbek Han'dır (Radloff, 2002: 368).

Kara (2009)'ya göre, Kazak Türkleri'nin tarihi, 15. asırda Özbek Hanı Abu'l Hayr'a baş kaldırmaları ile başlamaktadır. Moğol kabilelerinin saldırıları sonucunda, Altınorda Hanlığı çok zor durumda kalır. Abu'l Hayr'ın bir türlü Moğol baskılarını önleyememesini görmeleri üzerine, halkını dış tehlikelerden koruyamayan kişiyi yönetici olarak kabul etmeyerek devletten ayrılıp kuzeye doğru gitmişlerdir. Törelerinden, örf, adet ve geleneklerinden kopmadan hareket eden bu gürüha Kazak denmiştir. Kazaklar kuzeye doğru çekilerek burada farklı boylarla birleşirler. Böylece 16. yüzyılda bugünkü Kazakistan'ın doğu kısımlarında artık Kazak hakimiyeti kesinleşmiştir. Diğer bir görüşe göre Kasım Han etrafında toplanan Kazaklar bir ve diri olma yolunda biraz ilerleme kat etmişlerdir.

Kazak halkının hürce ve müstakil bir türde uçsuz, bucaksız bozkırlarda başlattıkları yaşam tarzı, az bir zaman sonra merkezden olacak bir idareye ihtiyaç haline dönüşmüştür. Kazaklar öncelikli olarak üç tane merkezden halkı idare etmeyi denemişler ama istenen sonuç elde edilemeyince tek bir otoriteye bağlanarak idare şeklini değiştirmek zorunda kalmışlardır (Saray, 1996: 78). Bunun üzerine Kasım Han idaresinde güçlü bir yapılanma oluşturulmuştur.

Kasım Han tüm Kazakları kendi hâkimiyeti altına almıştır. Fakat Kasım Han'dan sonraki dönemde halkın birlik ve düzeni tekrardan bozulmuştur.

17. yüzyılda Kazak Türkleri, Kasım Han'dan sonra kendi içinde cüzlere bölünmüştür. Bunlar: Ulu Cüz, Orta Cüz, Küçük Cüz'dür. Bu bölünme Kazaklara çok büyük zarar vermiştir. Zaten kendi içinde ayrılığa düşen her millet, topluluk çok büyük zararları beklemelidir. Çünkü düşman hariçten olsa baş etmesi biraz daha kolaydır. Ama kendi içinde bir bölünme düşmanlara hem cesaret hem de kolaylık sunacaktır. Buna misal teşkil edecek şekilde cüzlerin kendi arasında çekişmesi Kalmuklar ve 18. yüzyılda Ruslarla devamlı bir mücadele içinde bulunan Kazak milletini çok fazla yıpratmıştır. Kazak milletinin egemenlik açısından zayıf düşmesi Rusların Kazakları işgalini daha da kolay bir hale getirmiştir. 1850 senesinde İl havzası civarını kontrollerine katan Ruslar, bu vakitten sonra Kazakistan'ı işgal etme hareketlerine başlamışlardır. Kazak halkı 1882 senesinde artık bütünüyle Rusların boyunduruğu altına girmişlerdir (Oba, 2010: 6).

Günümüzdeki Kazakistan Cumhuriyeti sınırlarında yaşayan taife ve uruklarla ilgili önemli tarihi bilgiler, Tamim İbn Bahr, İbn Hordadbek, İbn Fadlan, Kaşgarlı Mahmut, Reşid-ed-din, M. Haydar Dulat, Abulgazi, K. Jalayır ve diğer bilim adamları ve Rus vakünüslerinin çalışmalarında yer almıştır (Mukanov, 1994: 5-13). Kazak cüzleri ile ilgili ilk malumatlar, 1731 yılında M. Tevkelev'in İmparatoriçe Anna İaonnovya'ya yazdığı mektupta yer almaktadır. Bu konu bir hayli araştırmacının ilgisini çekerek çok çeşitli görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Mukanov, Moğollar vaktindeki merkezi, sağ ve sol yön şeklindeki üçlü askeri kurumun, sonraki vakitlerde ekonomik, coğrafi ve etnopolitik etkenlere bağlı olan ve Kazak Hanlığı'nın temelini oluşturan cüz tipindeki etnik bölgesel oluşumun meydana gelmesine sebep olduğunu önemle vurgulamaktadır. Bu sisteme göre idare edilen cüz oluşumunu, Seydimbek atlı göçerler uygarlığının devlet olarak oluşmasının ön şartları ve Mukanov sınıf toplumunun gelişme aşamaları olarak değerlendirmişlerdir (Kafalı, 1976: 89).

Tarihi bakımdan değerlendirildiğinde Kazak Türklerinin, Özbek Türklerinin, Nogay ve Başkurt Türklerinin temelini, Calayır, Kongrat, Nayman, Kıpçak, Barın, Kanglı, Kırgız, Argın, Kıtay, Ming, Kirey, Tabın, Mangıt, Cagalbaylı, Alçın, Salcıyut ve başka boyların ortak unsurlarının meydana getirdiği bilinen gerçekler arasındadır. Kasım Han'dan sonra cüzlere bölünen Kazakların yerleşim yerleri ve bir araya geldiği kabileler şu şekildedir.

- Ulu Cüz, on bir kabileden meydana gelmiştir. Calayır, Sarı Üysün, Duvlat, Kanglı Alban, Suvan, Sirgeli, İstı, Oşaktı, Şapıraştı bu kabilelere verilen isimlerdir. İlk vakitlerde, Ulu Cüz'ün yaşadığı bölgeyi, Jongar Alatav'ın yakınları, Balkaş gölünün güney kısımları ve Çu akarsuyunun kuzey kısımları, Sır - Derya'ya kadar olan coğrafi alan ve hava şartları açısından çok elverişli ve verimli yerler meydana getirmiştir (Kafalı, 1976: 9).
- Orta Cüz, altı kabileden meydana gelmiştir. Uvak, Kerey, Kıpçak, Nayman, Argın, Kongırat bu kabilelere verilen isimlerdir. İlk vakitlerde, Orta Cüz yaşam alanını ise, Tarbagatay'ın güneyinden, Balkaş gölü, Karatav dağları, Sarısu akarsuyunun baş tarafları, ve Güney Sibiry ovalarına kadar yer alan geniş yerler oluşturmuştur. Batı tarafını, Torgay nehri; doğu tarafını, Savir sıradağları ile Zaysan deresi oluşturmaktadır.
- Küçük Cüz, üç kabileden meydana gelmiştir. Jetiru, Bayulı, Alimulı bu kabilelere verilen isimlerdir. İlk vakitlerde, Küçük Cüz'ün yaşam alanını, güneyde Sır - Derya; kuzeyde ise Tobıl, Irgız, Jayık, Embi ve bunlara benzer nehirler ve göller oluşturmaktadır (Sakhipova, 2007a: 185).

Kazakların örf, adet ve geleneklerinde çok önemli bir unsur olan yedi atasını bilmek ve bunları sırasıyla saymak halen korunan bir gelenektir. İlişki içinde olunan birçok kesimden Kazak, bu sıralamayı rahatlıkla söyleyebilmektedirler. Bu gelenek Kazaklarda soya ve şecereye verilen değeri göstermektedir. Seydimbek'in Bozkırın Şifahi Tarihnamesi olarak değerlendirdiği şecere, SSCB vaktinde idarenin düşüncesine aykırı olması sebebiyle yönetim tarafından ortadan kaldırılmaya çalışılmasına rağmen, Kazak halkının hafızasından hiçbir zaman silinmeyen, eski ve yeni arası bağlayıcı görevine her zaman sadık kalan bir gelenek ya da düşünce sistemi olarak kalmıştır (Seydimbek, 1997a: 94).

Kazakların manevi değerleri ile milletin mirası olarak kabul edilen ve sözlü bir şekilde halk tarafından bilinmekte olan şecereler; K. Jalayır'ın Cami - at Tarih, Ş. Valihanov'un Ulu Cüz Şeceresi, Ş. Kudayberdiuli, N. Navşabayuli, M. Şormanuli, A. Bokeyuli, M. Köpeyuli, M. Haydar Dulat'ın Tarih-i Raşidi ve başka önemli eserlerin içerisinde yazılı bir şekilde ele alınarak bazı eserler Ekim Devrimi olmadan yayınlanmıştır (Oba, 2010:10).

Halihazırda Kazaklar hakkındaki şecerelerin birbirinden farklı nüshaları olduğu bilinmektedir. Bunun nedeni şecereciler yaşadıkları döneme ait yeni bilgileri bu şecerelere eklemeye çalışmaktadırlar. Aynı zamanda şecereciler kendi soylarını değerli isimlerle beraber göstermeye çalışmaları farklılıklara neden olmaktadır. Hz. Âdem'den, Nuh Peygamber'den, Anes Baba'dan başlayan şecerelerin, Kazakları ve Arapları akraba şeklinde göstermesi dikkat çekicidir. Anes Baba'dan sonra Alaş, Alaş'tan Jayılhan ve Seyilhan dünyaya gelmiştir. Jayılhan'ın neslinin devamı olan Abilhayır'dan ise, Kazak halkının Üç Cüz'ünün ataları olan Akarıs, Janarıs ve Bekarıs dünyaya gelmiştir. Bilimsel çalışmalarda, Kazakların peygamber soyundan değil de Saka, Hun, Köktürk, Kıpçak, Karluk devletlerini meydana getiren Türk milletlerinden meydana geldiği ispatlanmıştır. Bu sebeple tarihi belgelerle sözlü şecereleri karşılaştırmak, bilim adamlarına düşen önemli görevler arasındadır (Beysenbayuli, 1994).

1917 yılına kadar Kazaklar Çarlık rejimine karşı çeşitli girişimlerde bulunmuşlar ise de başarılı olamamışlardır. Çarlık rejiminin çöküşü ile birlikte Orenburg'da gerçekleştirilen 1917 Genel Kazak Kurultayı halkın birleşmesi ile ilgili çok değerli kararlara ev sahipliği yapmıştır. Kazak halkının ulusal partisi sayılan Alaş Partisi bundan sonra kurulmuştur. İç savaş sırasında Alaş Partisi Alaşorda ismi ile Sır - Derya ile Yedisu bölgesini dışarda bırakarak tüm Kazakistan'ın egemenliğini ilan eder. 1917 senesinin Ağustos ayında Bükey Han'ın yönetimiyle artık bağımsız Kazakistan Hükümeti kurulmuştur. Ne varki o dönemin hükümetinin bir taraftan beyaz, bir taraftan da kızıl orduyla savaşması gerekmektedir. Bu savaşta Kızılordu'nun galibiyeti Alaşorda'nın dağılmasına sebep olmuş ve Kazakistan SSCB'ye katılmıştır (Ercilasun, 2007a: 446-449).

Kazakistan'ın Ruslar tarafından işgali neticesinde binlerce Kazak halkının canına kıyılması, Kazak halkının nüfusunu büyük bir ölçüde azaltmıştır. Bu durum üzerine Kazak coğrafyasında insan sayısının azlığı Ruslara buraları mesken edinme yolunu açmış, böylece Ruslar, Kazakistan nüfusunun büyük bir kısmını oluşturmuştur. Göçebe kültürünü terk ederek yerleşik hayata geçen Kazaklar, Ruslardan büyük ölçüde etkilenmiştir. Yerleşik kültürün göçebe kültür üzerindeki etkisi neticesinde maalesef kötü sonuçlar ortaya çıkmıştır. Rus kültürü, Kazak halkını hemen her alanda, özellikle dini ve milli alanda, çok kötü etkilemiştir. 19. asrın ortalarında halen bir yazı diline sahip olmayan ve genellikle göçebe bir yaşam tarzı süren ama sağlam bir sözlü gelenekleri olan Kazak halkı, 19. asrın sonlarına gelindiğinde yerleşik hayata geçmişlerdir. Özellikle bu vakitlerde öğretim veren Kazak - Rus okulları, Kazak dilinde büyük yozlaşmalara neden olmuştur. Bu dönemde, Kazakçanın yerini, Rusça almaya başlamıştır. Rus politikasının gereği, öğretim dilinin Rusça olması ileriki dönemlerde, Kazakçanın ortadan kalkmasına sebep olması anlamına gelmektedir (Oba, 2010: 7). İzlenen bu politika, Kazakçanın zamanla yok olmaya doğru gitmesine neden olacak bir politikaydı. Yeni neslin Kazakçayı bilmemesi, onu günlük hayatta kullanmaması ya da birtakım

ortamlarda Kazak dilini konuşmanın köylülüğü yansıttığı gibi bir düşüncenin varlığı, insanları Kazak dilini kullanmamaya itmiştir ve bunun neticesinde de bir nesil tarafından tamamen olmasa bile yavaş yavaş Kazak dilinin unutulmasına neden olmuştur. SSCB'nin dağılmasından sonra, Kazak milletinin 16 Aralık 1991'de egemenliğini ilan etmesi ile başlayan süreçte artık dili, dini, vatani, halkı özgür bir Kazakistan gelişmeye ve boy atmaya başlamıştır. Burada belirtilmesi gereken bir nokta da şudur ki, Kazakistan'ın bağımsızlığını almasından sonra resmi olarak bağımsızlıklarını ilk tanıyan devlet Türkiye Cumhuriyeti olmuştur.

Görüldüğü üzere Kazak halkı bir millet olabilmek için çok çeşitli ve zorlu dönemlerden geçmiştir. Kazakların tarih sahnesine çıkışı hakkında gerekli bilgiler Kazak yerli kaynaklarından alınması gerekmektedir. Çünkü bir millet ile ilgili asıl ve doğru bilgiye o milletin orijinal eserlerinden faydalanılmasıyla ulaşılır. En doğrusu da budur zaten. Kazakların tarihi ile ilgili görüşler sadece bunlarla sınırlı değildir. Bu yüzden yanlış bilgilendirmeler olabileceği hiçbir zaman unutulmamalıdır. Araştırmada Kazak tarihini ele alırken bu konuya vâkıf Kazakistan'daki kişilerin düşünceleri çerçevesinde bilgiler yerel kaynaklardan verilmeye çalışılmıştır. Bu konular üzerinde yazarlık yapan kişilerin bilgileri ile gerçekler bazen örtüşmemesinden dolayı kaynaklar iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

Kazak Cüz'lerinin teşekkül ettiği yerleşim yerleri günümüzdeki şehirleşme açısından belirtilecek olursa Ulu Cüz topraklarını; Almatı, Taldıkorgan, Taraz şehirleri ve Güney Kazakistan'ın bazı kısımları karşılamaktadır. Orta Cüz topraklarını; Doğu Kazakistan, Semey, Pavlador, Kuzey Kazakistan, Akmola, Karagandı, Jezkazgan vilayetleri, Kostanay vilayetinin kuzey ve doğu kısmı, Torgay vilayetinin bazı kısımları karşılamaktadır. Küçük Cüz topraklarını ise, Kızılorda, Batı Kazakistan, Oral, Kostanay vilayetleri ve Güney Kazakistan vilayetinin kuzeybatı kısmı ve Torgay vilayetinin güneybatı kısmı karşılamaktadır (Mukanov, 1994: 6-7).

Devlet olabilmek için zorlu dönemlerden geçen Kazak halkı 14 vilayeti bünyesinde barındıran, yüzölçümü 2.724.900 km² olan Kazak devletini kurmasıyla Orta Asya'da parlayan bir devlet haline gelmiştir. Kurulan bu devlet birçok eski uygarlığın barındığı ve ulaşım yollarının kesiştiği önemli bir noktada bulunmaktadır. Kazakistan, Avrupa ve Asya'nın büyük devletleri arasında her alanda köprü oluşturmaktadır. Günümüze kadar geçen zamanda, bugünkü Kazakistan sınırlarında farklı farklı devletler kurulmuş ve Kazakistan Cumhuriyeti kurulan devletlerin kültürel mirasçısı olmuştur (Sakhipova, 2007b).

Kazakistan devletinin kurulmasıyla birlikte idare, 1990 yılının başında bütün sosyopolitik sistemi içine alan geniş çapta bir değişikliğe gitmiştir. Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanlığı Kurumu 24 Nisan 1990'da kanunla kurulmuş ve Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Äbişulı Nazarbayev seçilmiştir (Mansurov, 1994: 429).

Sovyet Sosyalist bir cumhuriyet olan devlet tam bağımsızlığı kazanma düşüncesiyle bazı girişimlerde bulunmuştur. Moskova'da 1991 yılının Ağustos ve Aralık aylarında meydana gelen başarısız darbe girişimleri ve Belovejsk Anlaşmaları, SSCB'nin sonunu hazırlamasıyla birlikte (K.C. Büyükelçiliği, 2003: 3) Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olan ülkenin adı 10 Aralık 1991 senesinde Kazakistan Cumhuriyeti diye değiştirilmiş ve 16 Aralık 1991 tarihinde de ülke Parlamentosu, Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası ile Kazakistan'ın artık; egemen, sosyal, demokratik bir hukuk devleti olduğunu duyurmuştur (EQ: 1991). Bu tarih Kazakistan için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

3. KAZAK TÜRKÇESİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Caferoğlu (1984)'na göre *Kazak* sözü *askerlik yükümlüsü, kızan, silahşör* gibi manalara gelmektedir. Togan (1981) ise, Kazak adının ilk başlarda sultanlar için kullanıldığını söylemektedir. Bu isim daha sonraları anlamsal bir genişlemeye uğrayarak, sultanlara bağlı bulunan oymaklar ve devlet içinde kullanılır olmuştur. Bazen siyasal bazı hedefler, bazen de yaptıkları ayaklanmalar sonucu, çoğu defa ailesiz olarak bazı vakitlerde ailesi ile beraber toplumdaki uzaklaşan, kırlara doğru çekilen baş kaldırıcılara Kazak denildiği ileri sürülmüştür. Türk boylarında gençlere, yiğit olduklarında başkaldırı amacı ile evden ayrı düştüklerinde onlara Kazak diye bir isim verilmektedir.

Ara'ın düşünceleri de buna benzer bir anlam yüklemektedir kelimeye. Kazak kelimesinin *hür, serbest, bekâr, yürekli, mert, yiğit, cesur* gibi anlamları vardır. Kazak kelimesinin etimolojisi ile ilgili en yaygın görüş ise, bu sözün *kaz-* (başiboş, evsiz - yurtsuz, dolaşmak) fiilinden türediğidir. Çağatay Türkçesi vaktinde kaleme alınan Abuşka Lugati'nde Kazak sözü daha çok *başiboş, evsiz - yurtsuz* dolaşan anlamlarında kullanılmaktadır. Samoyloviç, Radloff gibi Türkologlar Kazak sözünün *başiboş, evsiz - yurtsuz* anlamına geldiği konusunda fikir birliği içindedirler (Samoyloviç, 1957).

Kazak sözcüğünün biraz cesur, biraz serseri, biraz da başiboş anlamlarına geldiği ileri sürülmektedir. Ama Türkiye halkının şuur altında Kazak kelimesi; ev içerisinde ve ev idaresinde söylediklerini yaptıran, söz sahibi, sert bir mizaç olarak bilinmektedir. Türkçe sözlüğe bakıldığı zaman ise kelimenin Rusya'da ve İran'da ayrı bir sınır oluşturan atlı asker anlamında kullanıldığı görülmektedir (Türkçe Sözlük, 2009: 268).

Kazak terimi ile 1245 yılında Memlüklüler devletinde Kıpçakların arasında yazılan erken Kıpçak yazılı eserlerinde (Türk - Arap Sözlüğü) karşılaşılmaktadır. Burada Kazak sözünün *başı boş gezen* manaya geldiği görülmektedir (Nurgaliyeva ve Rıskaliyeva, 2011). Kazak kelimesi; Kazak ve Kırgız Türkçelerine bakıldığında ise *hür, gözü pek* gibi anlamlara gelmektedir. Diğer yandan Tatar Türkçesinde ise *bekâr* anlamında kullanıldığı bilinmektedir.

Görüldüğü üzere Kazak kelimesinin pek çok anlamı vardır. Bunları sıralamak gerekirse: a) Saf kanlı bir Saka anlamında; b) Başiboş gezen, yersiz yurtsuz, avare, önderini kaybeden, hiç kimseye bağlı olmayan; c) Lider, paralı asker, silahlı asker, süvari d) Cesur, yiğit savaşçı, coşkulu, heyecanlı, öfkeli; e) Beyaz kuğu (totem bir düşünce olarak); f) onurlu bir ölümle mahkûm olmuş (dinî bir düşünce); g) Göçebe bir çadırı ile tekerlekli at arabası sahibi olan vb. (Kaydar, 1998b: 267).

Kazak kelimesinin oluşumu hakkında yine çeşitli görüşler mevcuttur. Akınjanov, *Qazaq* kelimesinin *qas* ve *saq* diye iki unsurun birleşmesiyle meydana gelen ve halk adı olarak, 9. - 10. yüzyıllarda, bir devlet adı olarak da 14. - 15. yüzyıllarda ortaya çıktığını bildirmiştir (Akınjanov, 1957: 19-20). *Qazaq* kelimesinin, kökü olarak söylenen *ğuz - saq (oğuzğaq)*'ın, iki farklı dönemdeki kabile isimlerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıktığı fikri üzerinde karar kılınmıştır. Bu fikrin delili olarak da Orta Asya, Altay, Kazakistan topraklarında eski vakitlerde yaşayan kabileler tarihi ile bunların o dönemdeki isimlerinin üzerinde durulması gerektiği önerilmiştir (Konratbayev ve Konratbayev, 1991: 122-126).

Kazak ismiyle ilgili olarak Kaydar'ın görüşünün, şimdiye kadarki incelemelerin ve tespitlerin en doğrusu olduğu söylenebilir. Kaydar'a göre (1998a: 134) bu etnonimin etimolojik açıdan ele alınmasında, tarihî kaynaklar ile birlikte dil bilimsel bilgilerin karşılıklı bağımlılığı kesinlikle göz önünde bulundurulmalıdır. Bu düşünceden hareketle *Qazaq* kelimesinin etimolojisini, Akışev'in Kazak halkının geçirdiği hayat süreçlerinde *Az* ve *Saq (Saka)* güruhunun da önemli rol oynamasıyla alakalı düşüncesini kuvvetli bir ispat olarak göstermektedir. Böylece, 6. - 7. yüzyıllarda halihazırdaki Kazakistan topraklarında *Az* isimli

bir Türk halkının yaşadığıyla alakalı Margulan (1949)'ın ve Yedisu'daki Suyab yerleşim yerinin Az halkının başkenti olduğuyla alakalı Barthold (1943)'ın fikrine dayanarak, Kazak milletinin tarihinde ve kökeninde Az isimli bir halkın bulunduğu dikkatleri çekmekte ve yerel halk Sakalarla birlikte onların 60 güruh birliği oluşturarak, güruhun adını *Qazaq* diye isimlendirmiş olabileceğini, böylelikle *Qazaq* isminin etimolojik olarak *qaz* (<haz<haz<qaz) ve çeşitli fonetik türleri bulunan *saq* kelimesinden meydana geldiğini bildirmektedir.

2.1 Kazak Türkçesi

Türk diyalektik grupları arasında, kolları ve konuşan insanların sayısı bakımından en geniş alana sahip olan Kıpçak Türkçesi, Kazak Türkçesinin de bağlı bulunduğu bir lehçedir. Bu lehçe grubu, Kıpçak grubu olarak adlandırıldığı gibi, konuşan insanların yaşam alanlarına bakılarak Kuzey - Batı Türk lehçeleri grubu demek de doğru olacaktır. Kazak Türkçesiyle birlikte, çağdaş Kıpçak grubunda yer alan şiveler şunlardır; Kırgız, Tatar, Karakalpak, Karaçay, Başkurt, Karayim, Balkar, Kumuk, Nogay Türkçesi. Belirtilen bu Türk şivelerinin hepsi yazı dili olmuştur ve Altay dağlarından başlayarak Avrupa içlerine kadar olabildiğince geniş bir alanda konuşulmaktadır. Türk lehçelerinin öz ara ilişkilerini ve onları belirli bir sınıflandırmaya tabi tutma meselesi, günümüze kadar sadece Türkologların değil, aynı zamanda tarihçiler ile etnografların da ilgi alanına giren değerli bir konu olarak kabul edilmektedir. Türk diline mensup olan bütün lehçelerin kendilerine ait yerlerini belirleme ve bu lehçelerin dilsel özelliklerini, özellikle ses ve şekil bakımından, sınıflandırma çalışmalarının ilki denilebilen Kaşgarlı Mahmud'un 1072 - 1074 yıllarında kaleme aldığı Divanî-Lügat-it Türk isimli eserinde yaptığı tasnif bu alana büyük bir katkı sağlamıştır. Kaşgarlı Mahmud, bu eşsiz çalışmasında ait bulunduğu dönemdeki Türk boylarının kökenlerini ve her boyun ait olduğu yerlerle ilgili bilgiler vermiştir. Bununla beraber eserinde 11. asırda kullanılan Türk diline mensup türleri ve o türleri gruplamaya yardımcı olan dil kurallarına yer vermiştir (Kaşgarlı, 1998: 28-33).

Kaşgarlı Mahmud'un bu tasnifi klâsik dil biliminde yerini tam manasıyla bulamamıştır. Türk dilinin tasnifi kabul edilen tasnif 19. asırdan başlayarak bilimselliği kanıtlanan tasniftir. Bu tasnifler Türk halkları ile ilgili tarihî, coğrafi, dil hususiyetlerine bakılarak, türlü prensiplere göre şekillenmiştir. Arat'a göre Türk Dilinin Tasnifi: Coğrafi cihetlerine, tabirlerin karışık kullanılmasına, coğrafi ve kavmî isimlerine, dil özelliklerine, bakılarak çeşitli gruplara ayrılmak suretiyle yapılmıştır (Arat ve Temir, 1992: 241-243).

Türk lehçeleri hakkında hepsini kapsayacak bir şekilde bahseden bilimsel ilk sınıflama Berezin (1848)'e aittir. Berezin'in dil özelliklerine bağlı kalarak yaptığı tasnifinde, Kazak Türkçesini, Tatar ve Kıpçak grubu içerisinde, Kırgızca olarak nitelendirdiği ismiyle Nogay, Karaçay, Meşer, Başkurt, Kumık, Sibiry Türkçeleriyle beraber değerlendirmeye almıştır (Arat ve Temir, 1992: 229; Şçerbak, 1994: 13).

Berezin'in yaptığı tasnif çalışmasını destekler mahiyette Türkoloji dalında önemli bir isim olan hatta kurucu olarak bilinen Radloff (1882/1883) benzer sonuçlar ortaya koymuştur. Radloff Türk lehçelerini, ses özellikleri, coğrafi dağılımları bakımından dört gruba ayırmıştır. Radloff, bu tasnif içerisinde Kazak Türkçesini de Kazak-Kırgız adı altında Batı grubuna eklemiştir. Radloff, bu grupla ilgili fonetik açıdan bazı özellikler ortaya koymuştur (Arat ve Temir, 1992: 230; Eren, 1998: 8; Kaydar ve Orazov, 2004: 194; Şçerbak, 1994: 13).

Macar Türkolog Vámbéry ise (1885) Radloff'tan sonra yaptığı tasnifinde, Orta Asya Türkleri grubunda yer verdiği Kazak Türkçesini, diğer Türk lehçeleri ile beraber (Uygur, Karakalpak, Özbek, Kırgız, Türkmen) Kazak Kırgızcası olarak kabul etmiştir (Eren, 1998: 9). Bu alanda yapılan çalışmalardan en kayda değer bir çalışmayı yapan Fin Türkologu Ramstedt ise Türk lehçelerini altı grupta tasnif etmiştir. Kazak Türkçesini, Kırgız, Karakalpak, Nogay, Kumuk, Karaçay ve Balkar dilleri ile, Doğu ve Batı Karayimce, Tatarca, Mişerce ve Başkurtça,

Kumanca ve Kıpçakça dâhil olmak üzere, Batı grubuna dahil etmiştir (Eren,1998: 10; Gadjiyeva, 1996: 19; Şçerbak, 1994: 15). Macar Türkolog Vámbéry gibi bir başka Macar Türkolog Ligeti de Türk Dilleri Tasnifi çalışmaları yapmıştır. Ne varki Ligeti'nin tasnifi ile ilgili bir yazı kaleme alınmamış, Ligeti'nin çalışması özetle Bârczi (1941)'nin çalışmasında verilmiştir. Ligeti eski ve yeni Türk dilini dokuz gruba ayırdığı tasnifinde, Kazak Türkçesini, Kıpçak grubuna dahil etmiştir (Arat ve Temir, 1992: 234; Eren, 1998: 16).

Türk lehçeleri ile ilgili yapılan tasnif çalışmalarına daha önceki çalışmaları değerlendirerek fonetik açıdan bazı kriterlere göre tasnif yapan Türkologlardan birisi de Tekin (1990)'dir. Tekin, çalışmasında Türk lehçelerini 6 ses kriterine göre tasnif etmiştir. Yaptığı tasnifinde, Kazak Türkçesi, Kıpçak grubunda yerini almıştır. Tekin aynı zamanda Orta Asya'da, meydana gelen Moğol saldırılarından sonra Kazak halkının Türklerin ve Moğolların karışmasıyla oluştuğunu, bu sebepten Karakalpak- çanın, Kazakçaya çok yakınlık göstermesinden dolayı da Kazakçaya ait diyalekt olarak değerlendirilmesi gerektiğini söyleyen bir Türkolog olarak bilinmektedir (Tekin ve Ölmez, 1999: 56-57, 98, 107-108). Kazak Türkçesi ile ilgili tasnif çalışmalarına eklenebilecek son Türkolog ise Reşit Rahmeti Arat'tır. Arat yaptığı çalışmada, yapılan bu çalışmaların, tasniflerin gelişigüzel olmaktan ziyade; kavmî birlik konusuna dayandırılması gerektiğini söylemekle kalmamıştır ayrıca başka hususların da bu birlik kavramına dayandırılarak belirlenmesinin gerektiği konusunu dile getirmiştir.

Arat'ın yapmış olduğu tasnif diğer tasniflerden bazı önemli farklılıklar gösterir. Kendine özgü olan bu tasnif, Türk diline ait olan diyalekt ve şive gruplarını farklı olarak ele alması ve yaptığı çalışmanın Eski Türkçe döneminden başlıyor olması tasnife farklı bir değer katmıştır. Daha önceki dönemlerde yapılan çalışmaları inceleyen Arat, Türk lehçeleri ile ilgili yaptığı tasnifte bazı özellikler ortaya koymuştur. Örneğin; *z/r*, *y/s*, *d(t)* ve *ğ* seslerinin, yer aldığı şivelerdeki şekillerini ortaya koymuştur. Arat'ın yaptığı tasnifte Kazak Türkçesine, tavlı, alğan, tav, ayak gibi özellikler taşıyan Türk Şive gruplarının içinde *Tav* grubunda yer vermiştir (Arat ve Temir, 1992: 224-247).

Dillerin tasnifleri yapılırken herhangi bir ağız özelliklerini dikkate almamak büyük bir eksiklik. Bu eksikliği Serebryennikov (1961: 67) şu şekilde dile getirmiştir: Ağızlar bir değer olarak kabul edildiğinde, konuyu tam olarak ortaya koyacak kriterlerin seçimi kolay olmayacaktır. Ne varki dillerin kendisiyle akraba sayılabilecek diller arasındaki bağlantılarını ve onlara karşı durduğu yeri ortaya koyma noktasında yardımcı olacağı muhakkaktır. Bu konuyla ilgili Jirmunskiy (1963:10)'in söyledikleri de Serebryennikov'un söylediklerini destekler mahiyettedir. Jirmunskiy genel olarak şunları ifade etmektedir. Genel olarak kabul edilen yazının ve edebî dilin ayrıcalıkları göz önünde bulundurularak yapılan tasniflerde, ağız özelliklerinin değerlendirilmeden, normal dilden başka karmaşık ağızların göz önünde bulundurulmamasından, dil ve lehçelerin tarihî bağlarının zayıflayıp belki de bir aşamadan sonra kopacağını, ağız özelliklerine gerçek manasıyla değer verilerek yapılan tasniflerde ise, dillerin tarihî açıdan gösterdikleri gelişmeleri ve kendi aralarında olan ilişkilerinin tam olarak doğruları belirteceğini söylemiştir. Bu konuyla ilgili olarak Şçerbak (1994: 21-26) da şunları ifade etmektedir. Halihazırda Türklük Bilgisi, Türk lehçelerinin karşılaştırmalı açıdan incelenmesi konusundaki çalışmalar devam edecektir. Günümüze kadar büyük gelişmeler gösterse bile (nicelik ve nitelik olarak) bunlar yeterli değildir. Eski ve yeni dillerin tasniflerinin aynı olmasının yanlış olduğuna dikkat çeken Şçerbak; bazı diller üzerinde inceleme yapılırken, hedef dilin başka dillerle etkileşiminin değerlendirilmesi ve dikkate alınması gerektiği üzerinde durur. Eren (1998:20) ise; günümüze kadar yapılan çalışmaların ve tasniflerin tam olarak genel kabul görmediğini veya tartışılacak birçok noktasının olduğunu, tasniflerin birleştirilmesi veya tamamlanması gerektiğine vurgu yapar. Aynı

zamanda yapılacak yeni çalışmalarda sonradan ortaya çıkan lehçelerin ve ağızların bir yerinin olması gerektiği hakkında fikir beyan etmiştir.

Şu ana kadarki süreçte, tasnif çalışmalarında Kazak Türkçesinin hangi gruplar içerisinde alındığı gözlemlenmiştir. Bu bilgilerden ve bilim adamlarının konuya bakış açılarından hareketle yola çıkarak denilebilir ki: Kazak Türkçesi Kırgızca, Kazak-Kırgız, Kazak Kırgızcası gibi türlü isimlendirmelerle bazen Kıpçak Dillerine, bazen Kuzey-Batı Kıpçak grubuna, bazen Tatar, Kuzey veya Kıpçak grubuna, bazen Orta Asya Türkleri ve OrtaAsya grubuna, bazen Türk Şive grubunun Tav - grubuna, bazen Batı ve Batı Türk grubuna, bazen En Yeni Dil ve Kuzeybatı grubuna dahil edilmiştir.

Türk boylarının kuzey (Kıpçak) koluna mensub olan Kazak Türklerinin kullandığı dil, Kazak Türkçesi de Kıpçak grubu lehçeleri içinde kabul edilmektedir. Günümüzde çok geniş bir sahada konuşulan Kazak Türkçesi farklı alanlara yayılmış bir şekilde Kazakistan, Özbekistan, Doğu Türkistan, Türkmenistan bölgelerinde yaşayan Kazak halkı tarafından kullanılmaktadır. Bu denli geniş bir alanda konuşulduğundan dolayı Kazak Türkçesi Kıpçak grubunun en önemli lehçesi olmuştur.

Bağlı bulunduğu Kıpçak diyalektlerinden yakınlık bakımından Nogay ile Karakalpak lehçelerine yakın olan Kazak Türkçesi, geliştiği alanın şartları sebebiyle çok serbest bir şekilde gelişmiştir. Kıpçak grubundaki Türk lehçelerinden Kazak Türkçesinin farklı tarafı söz başındaki -y konsonantının -j'ye değişmiş olmasıdır. Bu grupta yer alan diğer Türk lehçelerinde ise ortak olan -y konsonantı, bazen korunmakta bazen de -c'ye değişmektedir. Konsonant ve vokallerin uyumu açısından, yazı dili haline gelmiş diğer Türk lehçelerinden daha fazla gelişmiş durumdadır. Kazak Türkçesini diğer lehçelerden farklı kılan en önemli özellik ise: konsonantların daha çok konsonant uyumu kuralına uyuyor olması ve genel Türkçedeki ş harfi yerine s harfi, ç harfi yerine ise ş harfinin kullanılıyor olmasıdır (Ercilasun, 2007b). Kazak Türkçesi diğer Türk diyalektleriyle karşılaştırıldığında Farsça ve Arapçanın etkisinin azlığı göze çarpmaktadır. Bunun nedeni dini kültür merkezleriyle olan uzaklığı dolayısıyla dini eğitimin yaygınlaşmamasıdır. Ayrıca Kazak Türkçesine diğer dillerden girmiş olan kelimeler, sadece kulak yoluyla girmiş olmasından Kazak Türkçesinin ses kurallarına her yönüyle uyum sağlamadıkları

Öncelikli olarak söz varlığı Türkçe asıllı kelimelerden oluşan Kazak Türkçesinde; Türkçe kelimelerin haricinde, Moğolcadan, Soğdca, Toharcadan, gelen kelimelere rastlamak mümkündür. Sonraki dönemlerde ise din olarak İslamiyetin seçilmesi Arapça ve Farsçadan az da olsa etkilenmeye ve onlardan kelimeler almaya sebep olurken, uzun yıllar Rusların hakimiyeti altında olmaları da Rusçadan çok sayıda kelimenin alınmasına, kavram ve gramerin çevirisinin yapılmasına sebep olmuştur. Kazak Türkçesi; batı, kuzeydoğu, güney kolu şeklinde üç kola ayrılmıştır. Bu ayrışımın içinde yer alan kuzeydoğu kolu çağdaş yazı dilinin temellerini oluşturmaktadır (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1982: 241).

XIX. asırda yazı dili olma yoluna giren Kazak Türkçesi, yüzyıllar boyu Kıpçak ağızı olarak yaşamıştır. İlk kez XIX. asrın ikinci yarısında Kazak Türkçesini İlminskiy isimli araştırmacı yazar, Kiril alfabesini kullanarak yazıya geçirmiştir. Belirtilen zamanlardan sonra Kazak Türkçesi Arap harfleriyle Kazaklar tarafından yazıldığı inkar edilemeyen bir gerçektir. Ama ne var ki Kazakçanın gerçek manasıyla yazı dili olmaya başlaması, ünlü Kazak yazar Baytursınulı'nın Kazak - Arap alfabesi hakkındaki araştırmalarının başladığı vakitlerdir diye kabul etmek en doğrusu olacaktır. 1929 yılında Kazak Türkçesinde kullanılan alfabenin zorla latin alfabesine geçmesinden sonra artık idare meseleye el atmaya başlamıştır. Bu değişim sürecinde Kazak Türkçesinin önceleri sağlam bir yazı dilinin olmaması, Kazak Türkçesinin alfabesini değiştirmeyi hedefleyen Ruslara büyük bir kolaylık sağlamıştır. Ruslar Kazaklara yapay olan bir yazı dili sunmuşlardır. Çok büyük bir toprak parçasına sahip Kazakistan'ın

farklı bölgeleri arasındaki ağız farklılıkları, gerçekten çok azdır. Halbuki, SSCB vaktinde Kazak Türkçesinin yazı dili, Kuzey Kazak ağızları temeline yapılandırılmıştır (Sarıbayev ve Qaliyev, 1991).

2.2 Günümüzde Kullanılan Kazak Alfabeti

Ses kelimesinin ve harf kelimesinin anlamları çoğu zaman birbirine karıştırılan bir meseledir. Halbuki ses kelimesinin manası anlamlı kelimeler oluşturacak hava titreşimleri iken; harf kelimesi bu seslerin yazılı olarak yani şekillerle gösterilmesidir. Alfabe de bir dile ait olan bir araya toplanmış harflerdir. Günümüze kadar elde edilen belge ve bilgilere bakarak Türklerin, tarihte 13 farklı alfabe kullandıkları görülmektedir. Bu alfabeler sırasıyla: Köktürk, Soğd, Uygur, Mani, Brahmi, Tibet, Süryani, Arap, Grek, Ermeni, İbrani, Latin ve Kiril alfabeleridir. Bu alfabelerden Türkler tarafından en fazla kullanılanları: Köktürk alfabeti, Uygur alfabeti, Arap alfabeti, Latin alfabeti ve Kiril alfabetidir (Tekin,1997).

Tarih boyunca çok çeşitli alfabeler kullanan Türklerin içerisinde yer alan Kazak Türkleri de çeşitli alfabeler kullanmışlardır. 1929 yılına kadar Arap alfabetini kullanan Kazak Türkleri; 1929 yılında Latin alfabetine geçmişlerdir. Bu geçiş o kadar da kolay olmamıştır. Dönemin büyük yazarları, şairleri, gazetecileri, aydınları, araştırmacıları hep bir ağızdan değişimi savunanlar ve değişime karşı olanlar tartışma içine girmişlerdi. Arap alfabetinin kalması gerektiğini savunanlar arasında özellikle Ahmet Baytursınu, M. Jumabayulu, M. Duwlatulu, E. Omarulu, K. Kemeñgerulu, S. Sadwakasulu, J. Aymawıtu gibi ünlü Kazak ilim adamları, Kazak Türkçesi için Arap alfabetinin kalması gerektiğini şu sebeplere bağlıyorlardı:

- a. Kazak halkı ile ilgili yazılı ve sözlü mirası hep Arap alfabetiyle yazılmış ve söylenmiştir. Bu yüzden geçmiş ile geleceğin bağlarının kopmaması için bu alfabenin devamının gerekli olduğu,
- b. Arap alfabetini istemeyenler boş bir isteğe kendilerini kaptırmış laf oyunu yapan insanlardır.
- c. Latin alfabeti basit olduğu için küçük yaş gruplarına hitap etmektedir.
- d. Latin alfabetini kabul etmek bir anlamda misyonerlerin etkisinde kalmak demektir.
- e. Bu değişime sadece ilim dünyası değil din dünyası da karşı çıkacaktır ve Kazak halkı onların sözlerine değer verip onların söylediklerini yapacaklardır.
- f. Bir anda alfabe değişimi halkın okuma ve yazma meselesinden uzaklaşarak cahil kalmasına sebep olacaktır.
- g. Alfabe değişimi yapmak için vakit tam olgunlaşmamıştır.
- h. Alfabe değişimini hayata geçirmek aşırı maddi harcamalara sebep olacaktır.
- i. Kazak Türkçesinin yıllardır kullanılan Arap alfabeti Kazak halkı ile bütünleşmiş ve bir bakıma onların gözünde milli bir alfabe sıfatına bürünmüştür. Ama Latin alfabeti Kazak halkının yabancı olduğu bir değerdir.
- j. Arap alfabetindeki var olan eksiklikleri tamamlamak mümkündür. Kazak Türkçesi için kullanılan alfabedeki yazılan harflerle ilgili gerekli çıkarmaları yaparak, yazma ve basmada çıkan problemler çözülecektir (İjanov, 2000: 2-3).

1940 yılında, SSCB idaresinin meseleye müdahalesi ile Kiril alfabeti kullanmaya başlayan Kazak halkı egemenliğini alacağı vakit olan 1991'e kadar Rusça'yı eğitim dili olarak kullanmışlardır. Bağımsızlığını alan Kazakistan 1993 yılında yani egemenlikten iki yıl sonra Yeni Anayasa'sını kabul edip Kazak Türkçesini de Kazak halkının ve devletin resmî dili kabul etmiştir. Günümüzde Kiril alfabeti kullanan Kazakistan tekrardan Latin alfabetine

geçme çalışmaları yapmaktadır. Latin alfabesine geçme konusunda diğer Türk cumhuriyetlerine göre Kazakistan'ın daha çekingen hareket etmesinin en büyük nedeni, Kazakistan'da yer alan Rus nüfusunun fazla olmasıdır (Doğan, 2003: 479).

Kazakçada 9 vokal bulunmaktadır. Bunlar: *a, ä, e, ı, i, o, ö, u, ü*. Görüldüğü gibi Türkiye Türkçesinde yer alan 8 vokalden farklı olarak Kazak Türkçesinde bir de açık e (ä) vokali bulunmaktadır. Bu ses a ile e arasında hafif vurgulu olarak söylenen e sesidir. Çoğunlukla kelimenin ilk hecesinde görülür. Vokallerle ilgili ayrıntılı bilgi verilecek olursa:

a, e, ä: düz - geniş

ı, i: düz - dar

o, ö: yuvarlak geniş

u, ü: yuvarlak dar vokallerdir.

Kazak Türkçesindeki konsonantlar: *b, ç, f, g, ğ, d, j, z, y, k, q, l, m, n, ñ, p, r, s, t, v, x, h, ş*. Bunların 5 tanesi Türkiye Türkçesinin konsonantlarından farklıdır: ğ (yumuşak g'den daha belirgindir), q (kalın k'ya nazaran gırtlak kısmına daha yakındır), ñ (damak n'sidir), v (iki dudağın büzülmesi ile çıkarılır), x (Türkiye Türkçesi ağızlarında çok rastlanan gırtlak h'si olarak söylenir). Ayrıca Kazak alfabesinde çift ses değerinde olan Ц (Ts), Ю (Yu), Ё (YO), Ш (Şç), И (iy,ıy), У (uv, üv, v), Я (Ya) işaretleri sadece Rusça alıntı kelimelerde görülmektedir (Ercilasun, 2007a: 433).

Kazak Türkçesinde yer alan konsonantlar ile ilgili bazı özellikleri Buran ve Alkaya (2011) aşağıda verileceği şekilde ifade etmişlerdir. Bu özellikler araştırmanın konusuyla ilgili olduğu için bir nebze de olsa önem arz etmektedir. Çünkü Kazak öğrenciler Türkçeyi kullanırken bu özelliklerden etkilenmekte ve yapılan yanlışlara bu özelliklere dikkat etmemeleri de sebep olabilmektedir. Kazak Türkçesi ve alfabesi de araştırmanın sağlıklı bilgiler sunması açısından farklı bir öneme sahiptir. Kazak Türkçesine ve Türkiye Türkçesine ait bazı özellikler karşılaştırmalı bir şekilde aşağıda verilmiştir:

- a. TT (Türkiye Türkçesi)'de yer alan bütün ş harfleri KT(Kazak Türkçesi)'de s'dir: beş-bes, eşik-esik, aşık-asık,
- b. TT'deki bütün ç'ler KT'de ş'dir: çay-şay, çöl-şöl, ağaç-ağaş,
- c. TT'de kelimelerin ilk harfi olan bütün y'ler KT'de j'dir: yer-jer, yılan-jılan, yol-jol, yüz-jüz,
- d. TT'de kökeni Türkçe olan bütün kelimelerin ilk harfi olan g'ler KT'de k'dir: göl-köl, gün-kün, gel-kele-
- e. TT'de kökeni Türkçe olan bütün kelimelerin ilk harfi olan d'ler KT'de t'dir: top-dop, dağ-taw, dayak-tayaq,
- f. TT'de kalın vokalli ve tek heceli olan sözcüklerin sonunda yer alan ğ'lar KT'de w'dir: dağ-taw, tuğ-tuw,
- g. TT'de v ile başlayan bazı sözcükler KT'de b ile başlarlar: var-bar, var-bar-, ver-ber-,
- h. TT'de Farsça ve Arapça kökenli kelimelerin başında yer alan f harfi genellikle p harfine bazen de b harfine dönüşür. Fikir-pikir, fakir-pakır, fayda-payda, fatiha-bata,
- i. TT'de kökeni Arapça olan sözcüklerdeki ayın sesi, KT'de sözcük başlarında ve ortalarında ise g-ğ halindedir. Âlem-galam, tabiat-tabıgat, ilim-gılım,
- j. TT'de son hecedeki bazı h'ler KT'de kullanılırken düşer. Padişah-patşa, penah-pena, vech-vec,

- k. TT’de iki vokal ortasında kalmış ince k’ler KT’de g olur. Ekin-egin, evdeki-üydegi, bakarım-bagamın,
- l. TT’de iki vokal ortasındaki p’ler KT’de b olur. İpek-jibek, sapı-sabı, ipi-jibi,
- m. TT’de hece sonlarında bulunan rk, lk gibi sesler arasında KT’de birer vokal türer: Türk-Türük, berk- berik, kırk-qırık,
- n. TT’de iç sesteki ğ’ler KT’de v veya y olur. Soğuk- suvık, doğru-tuvra, buğday-bıyday,
- o. TT’de son kısmında n yer alan sözcüklerin baş kısmındaki b’ler KT’de m olur. ben-men, burun-murun, boyun-moyın,
- p. TT’de dar vokal ile başlayan bazı kelimelerin başına KT’de vokal harfler türer. Irak-jrak, ılık-jılı, ipek-jibek,
- q. TT’de ilk seslemede o veya ö yer alan bazı sözcükler KT’de u veya ü ile değişmiştir: doğ-tuw-, soğuk-suwıq, öğret-üyret-, gözet-küzet,
- r. TT’de sözcük içerisinde yer alan ğ’lerin büyük bir çoğunluğu KT’de w’dır: ağır-awır, ağız- awız, bağır- bawır, doğru- tuwra,
- s. Eski Türkçede fiilden isim yapma eki olan -g, -ğ eki KT’de -w olmuş, TT’de ise düşmüştür. Tolıg- “toluw-dolu”, ağıg- “awruw-ağrı” (Ercilasun, 1991).,
- t. KT’deki l konsonantı, TT’den farklı olarak l, m, n, ñ ve z konsonantlarından sonra geldiğinde değişerek d olur. Bu değişim daha çok l konsonantı ile başlayan eklerde (-lar, -ler çokluk eki; -lıq, -lik ve -lı, -li isimden isim yapma eklerinde; -la-, -le- isimden fiil yapma eklerinde olur. Yıllar- Jıldar, adamlar- adamdar, hanlık- xandıq,
- u. KT’de l konsonantı, sedasız konsonantlardan (k, q, p, s, ş, t) sonra geldiği zaman değişime uğrayarak t olur. TT’de bu şekilde bir değişim görülmez. Bu değişim daha çok l ile başlayan eklerde görülür. Kitaplar-kitaptar, dostluk-dostıq, güçlü- küşti (Tamir, 2007: 320-327).

KAYNAKÇA

- Akınjanov, M. (1957). Kazaktın Tegi Turalı. Almatı. 19-20.
- Arat, R. R. ve Temir, A. (1992). Türk Şivelerinin Tasnifi. Türk Dünyası El Kitabı. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Bárczi, G. (1941). Magyar szófeitéő szótár. XV. Budapest.
- Barthold, V.V. (1943). Oçerk İstorii Semireçya. Frunze, 19.
- Baypakov, K. ve Nurjanov, A. (1992). Ulı Jibek Jolı Jane Ortağasırlık Kazakistan. Almatı: Kazakistan.
- Baypakov, K. (1994). Kazakistan Territoriyasındağı Taypalar Odaktarı Jane Erteđegi Memleketter. Kazakistan Tarihi Köne Zamannan Bugünge Deyin (Oçerk). (Ed. M.Kozıbayev). Almatı: Davir. s. 30-57.
- Berezin, İ. N. (1848). Recherches sur les dialectes musulmans. I. Système des dialectes turcs. Casan, 25-83.
- Beysenbayulı, J. (1994). Kazak Şejiresi. Almatı: Atamura.
- Buran, A. ve Alkaya, E. (2011). Çağdaş Türk Lehçeleri II. Ankara.
- Caferoğlu, A. (1984). Türk Dili Tarihi I-II.3. Baskı. İstanbul: Enderun Kitabevi.

- Doğan, O. (2003). Kazak Türkçesi Fonetigi. Doktora Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı. s. 145.
- EQ, (1991). Devletin Egemenliği Bildirgesi. Almatı Zirvesi. Almatı.
- Ercilasun, A. B. (1991). Kazak Türkçesinin Kısa Grameri. Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü. Ankara: KBY, 1047-1060.
- Ercilasun, A. B. (2007a). Türk Lehçeleri Grameri. (Ferhat Tamir, Kazak Türkçesi). Ankara.
- Ercilasun, A. B. (2007b). Türk Dili Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları. (4. Baskı).
- Eren, H. (1998). Yabancı Türkologlar. Türklük Bilimi Sözlüğü. Ankara.
- Gadjiyeva, H. Z. (1996). Tyurkskiye Yazıki. Yazıki Mira: Tyurkskiye Yazıki, Moskva.
- Gömeç, S. (1999). Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları. s. 61.
- İbragim, D. (2006). Âşık Paşa'nın Garibnâmesi'nin Klasik Osmanlı - Kazak Kültür Müşterekleri Açısından İncelenmesi ve Kazakça'ya Tercümesi I. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı.
- İjanov, J. (2000). Älipbiy Tuwralı Arxiv Ne Deydi?. Qazaq Ädebiyeti. 27(2657), 2-3. Almatı.
- Jirmunskiy, V. M. (1963). O Diyalektologičeskom Atlase Tyurkskih Yazıkov Sovetskogo Soyuza. VY, 6, 3-19.
- Kafalı, M. (1976). Altınorda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Kara, A. (2009). Kazak Türklerinin Ortaya Çıkışı İle İlgili Efsaneler.
- Kaşgarlı, M. (1998). Divanü Lugat-it-Türk. (Çev. B. Atalay). C. I-IV. Ankara: TDK.
- Kaydar, A. (1998a). K Lingvističeskomu Obyasneniyu Etonima 'Qazaq', Kazak Tilinin Özekti Meseleleri. Almatı: Ana Tili, 134-139.
- Kaydar, A. (1998b). O Printsipah Etimologičeskogo Analiza Etonima 'Qazaq', Kazak Tilinin Özekti Meseleleri. Almatı: Ana Tili, 265-268.
- Kaydar, A. ve Orazov, M. (2004). Türkitanuwga Kirispe. Oku Kuralı. 3. Baskı. Almatı: Arıs.
- Kazakistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği, (2003). Kazakistan Cumhuriyeti (Genel Bilgi). Ankara: Kazakistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği.
- Konıratbayev, A. ve Konıratbayev, T. (1991). Köne Madeniyet Jazbaları. (Jogarı Oku Orındarının Studentterine Arnalğan Oku Kuralı). Almatı: Kazak Universiteti.
- Kömekov, B. E. (1994). Erte Jane Damığan Ortağasır Memleketteri (VI-XIII Ğasırlar). Kazakistan Tarihi Köne Zamannan Bugünge Deyin (Oçerk), (Ed. M. Kozıbayev). Almatı: Davir. s. 58-81.
- Mansurov, T. (1994). Kazakistan-Egemen Tavelsiz Memleket. Kazakistan Tarihi Köne Zamannan Bugünge Deyin (Oçerk), (ed. M. Kozıbayev), Almatı: Davir, 425.
- Margulan, A. H. (1949). Otçet o Rabotah Tsentral'no - Kazahstanskoy Arheologičes- koy Ekspeditsii 1947 goda. İzvestiya AN KazSSR. Seriya Arheologičeskaya. Vıypusk 2, 14.
- Mukanov, M. (1994). Kazak Jerinin Tarihi. Almatı: Atamura, 5-13.
- Nurgaliyeva, A. U. ve Riskaliyeva, S. G. (2011). Kazak Halkının Tarihi. Almatı.

- Oba, E. (2010). Kazakçada Arapça ve Farsça Kelimeler. Bitirme Tezi. Kızılorda: Korkut Ata Devlet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği.
- Radloff, W. (1882/1883). Classification der Türk-Dialecte nach den phonetischen Erscheinungen. XVIII. Bölüm. Phonetik der nördlichen Türksprachen, II, Leipzig, 280-291.
- Radloff, W. (2002). Kazaklar ve Kırgızlar, Türkler. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. s. 368.
- Sakhipova, F. B. (2007a). Kazakların Boy Örgütlenmesi. MTAD, cilt 4(3). s. 185. Ankara.
- Sakhipova, F. B. (2007b). Kazak Türkçesinin Merkezî, Kuzey ve Doğu (Orta Jüz) Ağızları III. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı.
- Samoyloviç, A. (1957). Kazak Kelimesi Hakkında. (Çev. S. Çağatay). TDK-Belleten 1957, 95-104.
- Saray, M. (1913). Kazak Türkleri Tarihi "Kazakların Uyanışı". İstanbul: Nesil Yayınları. s. 17.
- Saray, M. (1996). Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi. Ankara: 78.
- Sarıbayev, Ş. ve Qaliyev, G. (1991). Qazaq Dialektologiyası. Almatı: 143.
- Serebryennikov, B. A. (1961). K Probleme Klassifikatsii Tyurkskih Yazıkov.VY, 4, 67.
- Seydimbek, A. (1997a). Bozkırın Şifahi Tarihnamesi. Almatı: 94.
- Seydimbek, A. (1997b). Kazak Alemi. Etnomadeni Payımdaw (Oku Kuralı). Almatı: Sanat.
- Smagulov, O. (1994). Ata Baba (Tek), Kazak (Joğarı Oku Orındarı Studentterine Arnalğan Oku Kuralı). Almatı: Bilim. s. 6-31.
- Şçerbak, A. M. (1994). Vvedenie v sravnitel'noe izuçenie tyurkskix yazıkov. Sankt-Peterburg.
- Tamir, F. (2007). Kazak Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri. (Ed. A. B. Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tekin, T. (1990). Türk Dili ve Diyalektlerinin Yeni Bir Tasnifi. Erdem, C.5,13,141-168, Ankara.
- Tekin, T. (1997). Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:19, Ankara: Simurg.
- Tekin, T. ve Ölmez, M. (1999). Türk Dilleri, Giriş. İstanbul: Simurg.
- Togan, A. Z. V. (1981). Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi. (Batı ve Kuzey Türkistan) I, 2. Baskı, İstanbul: Enderun Yayınları.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, (1982). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Türkçe Sözlük, (2009). 10. Baskıdan (Eylül, 2005) Yapılan Tıpkı Basım (Ekim, 2009). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vámbéry, Á. (1885). Das Türkenvolk in seinen ethnologischen und ethnographischen Beziehungen. (yeni baskı 1970). Leipzig.